

ІВАН ФРАНКО І ШВЕЙЦАРІЯ

Така тема статті вибрана мною не випадково. І. Франко і швейцарці мають чимало схожих рис. Найголовніші з них – працьовитість, творення, будівництва, любов до Батьківщини. В наш час розладу і руйнування вивчення досвіду будівництва нового є необхідним.

Головну ідею цієї статті, думаю, найкраще розкриють такі слова Івана Франка: “Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов’язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша, то було власне почуття того обов’язку, а друга, то потреба ненастанної праці. Я бачив відмалку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці; пізніше я пізнав, що й нам усім яко нації ніщо не прийде задармо, що нам ні від кого ніякої ласки не надіятися. Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим-то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям”¹.

Поza сумнівом, І. Франко – видатна постать в історії України. Велич його полягає в тому, що він натхненно працював для покращення життя українського народу. Він прагнув розкрити, пояснити що і чому заважає українцям жити щасливо. Загалом він створив творів більш, ніж на 50 великих томів друків.

Ось що пише про працю І. Франка найуживаніша нині енциклопедія – “Вікіпедія”, її українська версія: “Усебічно обдарований, енциклопедично освічений, надзвичайно працьовитий, Франко виявив себе на багатьох ділянках української культури. Був поетом, прозаїком, драматургом, критиком й істориком літератури, перекладачем, видавцем. Сюжети для творів Франко черпав з життя і боротьби рідного народу, з першоджерел людської культури – зі Сходу, античної доби, Ренесансу. Був “золотим мостом” між українською і світовою літературою”². З цим твердженням можна повністю погодитися.

¹ Промови Івана Франка [Промова на 25-літньому ювілеї], І.Я. Франко, Зібрання творів: у 50 т., К. 1978, т. 16, с. 309.

² Франко Іван Якович [Електронний ресурс], Режим доступу <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

Швейцарія також країна-трудівниця. Цю країну з повним правом називають великою маленькою країною, що зробила себе сама: своїм розумом, своєю працею, своїм старанням і відповідальністю. У неї є чому повчитися. І в першу чергу – праці, звичайній людській праці, роботі, творенню. “Швейцарців часто вважають дещо похмурими і нудними – трохи не патологічними занудами, але при цьому здатними без жалю до себе і інших проявляти шалену працездатність і дивовижний талант робити свою роботу не лише досить продуктивною, але і корисною. Більше того, складається враження, що швейцарці дійсно здатні отримувати від роботи задоволення. І ця думка, здається, як це не прикро, близька до істини”³.

Сьогодні Швейцарія країна, розміром дещо меншим за розмір Київської і Черкаської областей України, на 2/3 вкрита горами і лісами, майже з повною відсутністю корисних копалин, змусила себе поважати цивілізованими країнами. “...Швейцарія є єдиною країною, яка одним своїм існуванням прищипує самолюбство німців, які не почувають себе впевненими в своїй ґрунтовності. Дивлячись на Швейцарію, французи відчувають себе не настільки впливовими в області міжнародної політики і дипломатії, а техасці – просто бідняками. Вклади в швейцарські банки більш надійні, ніж в золото, а швейцарська економіка міцна, як граніт зі схилів Монблану.

Національний дохід Швейцарії в розрахунку на душу населення найбільший у світі. Щоб не померти від заздрощів, знайте: задоволення від цього швейцарці відчувають небагато. Вони вважають (і вважали так з 1291 року, тобто з часів Швейцарії первісної, тоді ще союзу трьох кантонів), що такий стан речей – справа лише тимчасова, і все в результаті закінчиться повним розвалом і сльозами”⁴.

В цьому судженні є певне перебільшення, але суть справи схоплена точно. Швейцарці не зупиняються на досягнутому. Вони, незважаючи на свої здобутки, і надалі працюють над покращенням свого життя і, тим самим, існування своєї країни. Вони знають напрямок свого руху і відповідально працюють у вибраному напрямку. А напрямок – бути кращими у виробництві, жити краще, допомагати іншим. Але це тема іншої розмови.

Отже, І. Франко і Швейцарія – великі трудолуби-будівничі. Якості, яких Україна зараз дуже і дуже потребує. Не руйнації, а творення розумного, відповідального, працьовитого суспільства, яке буде здатне створити успішну країну, успішну, насамперед, для здорових, працьовитих, розумних, добрих, красивих людей. До того ж, як тут не пригадати гасло швейцарців: “Один за всіх і всі за одного”.

³ П. Билтон, *Ети странне швейцарцы*, пер. с англ. Р. Воскерчяна, Москва 2000, с. 13.

⁴ *Ibid.*, с. 5.

Ми знаємо, що про І. Франка вийшла величезна кількість досліджень. Набагато менше у нас праць про Швейцарію. Даючи відповідь на поставлене питання: “Що написано по темі “Іван Франко і Швейцарія” на даний момент, можна сказати лише одне – дослідження на тему “Іван Франко і Швейцарія” ще не було. Тож на часі зробити хоча б перші кроки в дослідженні цього питання.

Ознайомившись з основною літературою по темі, треба відразу зазначити, що І. Франко ніколи в Швейцарії не був. Тому варто звернути увагу на опосередковані зв’язки Франка зі Швейцарією і її людям.

Найголовнішими джерелами для розкриття зв’язків І. Франка і Швейцарії стали праці самого Івана Франка, а також праці про нього. Серед них можна назвати: Зібрання творів у 50 т. – І.Я. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.*, К. 1976–1986 з додатковими томами, до 54 т., що вийшли в 2008–2010 роках; І.І. Басс, *Іван Франко. Біографія*, К. 1966, 256 с.; О.І. Дей, *Іван Франко. Життя і діяльність*, К. 1981, 355 с. та інші.

Тож ознайомлення з літературою та джерелами дало змогу виявити стосунки, взаємини, дотики І. Франка зі Швейцарією. Найголовнішими з них були:

- а) Переклади І. Франком швейцарських авторів.
- б) Твори І. Франка на швейцарські теми.
- в) Зв’язки І. Франка з українцями, що перебували в Швейцарії через переслідування останніх на Батьківщині.
- г) Твори видані у Швейцарії і які попадали до І. Франка, в його бібліотеку.
- д) Публікація франкових творів у Швейцарії.

В ході дослідження встановлено, що І. Франко перекладав твори швейцарських авторів. Зокрема, твори Готфріда Келлера та Конрада Мейера. Запитаймо себе, хто це такі? І навряд чи дамо змістовну відповідь. Тож коротко про них.

Келлер (Keller) Готфрід (1819–1890), швейцарський письменник (нім. мовою). Його найпомітніші твори: так званий роман виховання “Зелений Генріх” (1855, 2-а ред. 1879–89, п. 1958), ром. “Мартін Зеландер” (1886). Зб. новел “Люди з Зельдвілі” (т. 1–2, 1856–1874), “Сім легенд” (1872), “Цюрихські новели” (1878), “Вислів” (1881). Ліричні збірки “Вірші” (1846), “Нові вірші” (1851). *Готфрід Келлер. Библиограф. указатель*, Москва 1965⁵.

Мейер (Meyer) Конрад Фердинанд (1825–1898), швейцарський письменник (нім. мовою). Серед його творчих доробків можна назвати:

⁵ *Литературный энциклопедический словарь*, под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева; редкол.: Л.Г. Андреев, Н.И. Балашов, А.Г. Бочаров и др., Москва 1987, с. 617.

лірична збірка “Двадцять балад швейцарця” (1864), “Романси і картини” (1871), “Вірші” (1892); епічна поема “Останні дні Гуттена” (1871), історичний роман “Юрг Єнач” (1876, п. 1918) і новели “Постріл з кафедри” (1877), “Святий” (1880, п. 1922), “Паж Густава Адольфа” (1882), “Плавт в жіночому монастирі” (1882), “Страждання одного хлопчика” (1883), “Суддя” (1885), “Анджела Борджа” (1891). *Новеллы. Стихотворения*, Москва 1958⁶.

З менш відомих швейцарців Іван Франко перекладав також Дранмора (справжнє ім’я та прізвище – Фердинанд фон Шмідт (1823–1888)) – швейцарський поет, що майже все життя прожив у Бразилії⁷. Так само Генріха Лейтгольда (1827–1879) – швейцарського письменника, автора епічних поем “Пентесілея” (1868), “Ганнібал” (1871), а також ліричних і сатиричних віршів⁸.

Не буду перераховувати переклади. Твори цих швейцарських авторів можна знайти в 13 та 25 томах зібрання творів І. Франка в 50-ти томах (1976–1986 рр.). Зупинюся на питанні: Чим зацікавили українського письменника твори швейцарців?

По-перше, І. Франко вважав Г. Келлера і К. Мейєра значними проявами німецькомовної літератури.

Зокрема він відзначав у Г. Келлера “погідний і добродушний усміх філософа і мудреця, який з любов’ю, а притім і з тихим батьківським по-блажанням дивиться на людське життя з його ілюзіями, помилками і щирими поривами”. Також Каменярь відмітив: “Се твори глибоко релігійного духу, але притом чоловіка XIX в., швейцарця-республіканця, що привик дивитися на світ свobodно і бачити найвище добро в позиточній діяльності, а не в аскетизмі”⁹.

Що стосується Конрада Ф. Мейєра, то його І. Франко називав одним “із найбільших поетів новочасної Німеччини і, безперечно, найбільший майстер на полі історичної новели. [...] Кожний його твір – се здобуток величезної праці і глибоких студій, але ж бо й стоять перед нами його твори, як виковані з бронзи”¹⁰. Українські дослідники зазначали, що “Мейєр ... привабив Франка своїми гуманними тенденціями, антикатолицькою спрямованістю, вірою в людину, в її права на життя, доскона-

⁶ *Литературный энциклопедический словарь*, с. 649.

⁷ І.Я. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.*, К. 1978, т. 13, с. 650.

⁸ *Ibid.*

⁹ Готфрід Келлер, *Из цикла “Сім легенд”*, І.Я. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.*, К. 1980, т. 25, с. 287, 288.

¹⁰ І. Франко, *Конрад Фердинанд Мейєр*, І.Я. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.*, К. 1978, т. 16, с. 312.

лістю і своєрідністю його творів, що поряд із загальнолюдським значенням зберегли свої національні особливості”¹¹.

Тут мимоволі хочеться зробити певний коментар. І. Франко назвав К. Мейєра “один із найбільших поетів новочасної Німеччини”. А чому, власне Німеччини, а не Швейцарії? Тоді можна всіх німецькомовних швейцарців назвати німцями? Цікаво, як вони це сприймуть? І які висновки ми маємо зробити з цього? Відповідь на ці питання можна визначити з такої характеристики швейцарської ментальності. “Швейцарці [...] надзвичайно турбуються про враження, яке вони справили на інші народи. Вони переконані, що зі всього світу на них направлені дуже пильні і досить критичні погляди. Ця думка виникла з того, що саме так вони самі споглядають весь інший світ – тому-то і від інших нічого другого не чекають. А якщо раптом виявляється, що їх дійсно “не розгледіли”, а їх альпійський рай плутають з Австрією або півднем Німеччини, то вони почувають себе страшенно вколеними. І вже гірше нікуди, коли Швейцарію плутають зі Швецією. А це якраз відбувається дуже часто – назва обох країн починається з шепотіння “Шве... – Швейц...”, обидві пильнують свій стародівочий нейтралітет, і нарешті, обидві асоціюються зі снігом”¹². А що відчуємо ми, коли нас за кордоном називають росіянами?

Окрім перекладів швейцарських авторів були у І. Франка і твори на швейцарські теми, зокрема, оповідання “Вільгельм Телль”, надруковане у “Зорі” в 1884 році.

Чому І. Франко цікавився, приміром, образом Вільгельма Телля і взявся його висвітлити в поєднанні з українським сюжетом? Відповідь можна знайти в таких словах з його оповідання “Вільгельм Телль”: “Проводирі швейцарські, переконавшись, що годі довше народів зносити чужинецьку самоволю, змовляються приступити до небезпечного, але святого діла – освободження своєї вітчизни. Серед недоступних скель, на розграниччі трьох кантонів, над озером відграється пречудово хороша і висока сцена присяги на вірність своїй країні і на загладу гнобителям. На орлиних крилах підносить музика душу слухача аж до тої підзвізної висоти, на котрій щезають усякі особисті, самолюбні забаги, на котрій дух живе високими і чистими чуттями любові до загалу і посвячення. Яка переміна зробилася з Олею! Її сумне, задумане личко випогодилося, заяріло рожевим рум’янцем. Її очі блищать, її грудь б’є високо, – їй починає робитися тісно в тій душній, гарячій атмосфері, немов серце її виросло і преться

¹¹ І.С. Журавська, *Іван Франко і зарубіжні літератури*, К. 1961, с. 328.

¹² П. Билтон, *Op. cit.*, с. 12.

на свободу, до сильніших почувань, до кращих вражінь, до великих діл посвячення й любові народної. Як вона любила в тій хвилі свій народ, як радо пішла би за нього на найбільші небезпеки, – з якою розкішшю стала би вона в крузі тих великих героїв, тих борців смілих, що там, далеко, за морем мли і за рікою світла стояли велично і недосяжно, побравши за робучі могутні руки на вершині скелистого Рітлі і перед лицем величної природи присягали радше загинути, ніж віддати край свій на поталу чужинцеві!”¹³ Виходячи з цих слів можна зробити висновок, суть звернення І. Франка до теми Вільгельма Телля полягала в показі прагнення швейцарців до свободи і незалежності у небажанні “віддати край свій на поталу чужинцеві”.

Також І. Франко в своїх творах згадував про благородний вчинок швейцарських робітників, що “на конгресі соціалістичнім – на внесок швейцарських робітників ухвалено односторонню резолюцію, в котрій конгрес висказує гарячу симпатію петербурзьким робітникам, що так сміло і без тривоги станули до боротьби з подвійним ворогом: економічним висиском і царським абсолютизмом”¹⁴.

У цій розвідці не можна не згадати і зв’язки І. Франка з українцями, поляками, росіянами, змушеними переховуватися від переслідувань царської охоранки у Швейцарії. Найпомітнішим дописувачем його був М. Драгоманов, з яким І. Франко постійно листувався протягом всього перебування першого у Швейцарії. Іншим кореспондентом І. Франка був М. Павлик, що також перебував у Швейцарії в кінці 1870-х – на початку 1880-х років.

Приблизно в той же час [червень 1877 року] є відомості про те, що у Львові був затриманий Єразм Кобилянський, молодий поляк, студент із Петербурга, що привіз чимало російських книжок, заборонених цензурою, та женевських видань. При обшуку в нього було знайдено два листи М. Драгоманова, в яких той радив І. Франкові та М. Павликові побувати на Закарпатті та на Буковині, зібрати фольклорні та економіко-статистичні матеріали, а в Мукачеві та Ужгороді “приєднати до соціалістичного руху тутешню молодь”. Ці листи стали для поліції приводом для арешту І. Франка та М. Павлика¹⁵.

Серед інших знайомих І. Франка у Швейцарії можна назвати засновника першої російської марксистської групи “Визволення праці” Г. Плеханова. Український письменник в особистій бібліотеці мав чимало видань цієї групи. Серед них: “Маніфест Комуністичної партії” К. Маркса та

¹³ Оповідання “Вільгельм Телль”, І.Я. Франко, Зібрання творів: у 50 т., К. 1978, т. 16, с. 198.

¹⁴ І.І. Басс, *Іван Франко. Біографія*, К. 1966, с. 190.

¹⁵ О.І. Дей, *Іван Франко. Життя і діяльність*, К. 1981, с. 44–45.

Ф. Енгельса в перекладі Г. Плеханова і “Наемный труд и капитал” К. Маркса. Також книги з серії “Библиотека современного социализма”: “Речь о свободе торговли” К. Маркса (1885), “Нищета философии (ответ на “Философию нищеты” г. Прудона)” К. Маркса (1886), “Фердинанд Лассаль, его жизнь и деятельность” В. Плеханова (1886), “Чего хотят социал-демократы?” (переклад з французької з примітками Г. Плеханова, 1888) та інші¹⁶.

І в 1896–1897 роках тривали зв’язки І. Франка з російськими емігрантами зі Швейцарії. В цей час він надрукував на сторінках “Життя і слова” рецензію на одну з праць Г. Плеханова, (...), налагодив листування з В. Бонч-Бруєвичем...¹⁷.

Іван Франко не лише листувався з емігрантами у Швейцарії, але й отримував від них грошову допомогу. Так, завдяки грошам, одержаним з емігрантського центру у Женеві, переважно від М. Драгоманова і російських революційних народників, І. Франко і М. Павлик змогли заснувати літературно-громадський місячник “Громадський друг”¹⁸.

Як вже зазначалося раніше, до І. Франка потрапляли друковані у Швейцарії видання. Зокрема у нього були видання російських революційних народників: “Вперед” (неперіодичний огляд). Цюрих 1874; “Рассказ очевидца о 14-м декабря 1825” Цюрих 1863. Їх Франко читав у кінці 1876 і в 1877 роках¹⁹. Була в розпорядженні Івана Франка повість Панаса Мирного “Лихі люди”, що вийшла у Женеві в 1877 році²⁰.

І. Франко не лише отримував книги, надруковані у Швейцарії, але і його міркування були опубліковані в цій країні. Так, він взяв участь у складанні “Програми галицьких соціалістів”, виданої польською мовою в Женеві в 1881 р. В тому ж таки році, у травні, була написана і видана в Женеві польською мовою “Програма галицької робітничої партії”²¹.

Закінчуючи свою статтю варто підвести підсумкову риску, і торкаючись питання про загальне сприйняття Швейцарії І. Франком, можна зазначити таке. Характеризуючи твір “Останні дні Гуттена” К. Мейєра І. Франко зазначає, що така праця не могла з’явитися в Німеччині Бісмарка: “То-то й є, що справді цінний, справді свобідний голос міг тоді вийти тільки з вільної, до боїв та невідлучної від них дресури непричасної Швейцарії!”²²

¹⁶ О.І. Дей, *Op. cit.*, с. 157–158.

¹⁷ *Ibid.*, с. 257.

¹⁸ І.І. Басс, *Op. cit.*, с. 73.

¹⁹ *Ibid.*, с. 64.

²⁰ О.І. Дей, *Op. cit.*, с. 61–62.

²¹ *Ibid.*, с. 102.

²² І. Франко, *Конрад Фердинанд Мейєр і його твори*, І.Я. Франко, Зібрання творів: у 50 т., К. 1981, т. 31, с. 432–433.

Також слід ще раз наголосити на тому, що зближує І. Швейцарію з її людьми. Думається, – це прагнення заглянути в майбутнє і побачити в ньому щасливе життя, де немає пригноблених і знедолених і привести слова К. Мейєра в перекладі І. Франка, що вимальовують таке життя:

*...І щедро б'є життя криниця кожна,
І жодна чарка не несесь порожня,
При кожнім сніп важкий і многоплідний,
Ніде не пусто, жоден не голодний*²³.

І це ще не все. Хочеться, щоб ми ще і ще задавали собі питання і думали, думали. Чому Швейцарія успішна країна, а Україна, відверто кажучи, не дуже. Щоб активізувати наш мозок, хочеться привести свідчення про Івана Франка, яке має змусити дуже нас задуматися: “Він залишився помирати один...”

Суспільство сподобилось дати Франку на допомогу стару, старшу за нього, жінку. Вона не могла Івана Яковича підняти, коли той впав. Чекала, коли хтось зайде і допоможе. Найбільше, що могла зробити – покласти Франку подушку під голову... Сам він невесело жартував: “Заходили виключні відвідувачі, подивитися, чи живий ще...” Таку маємо епітімію за той геніальний розум, який освічував цілу нашу націю”²⁴.

²³ І. Франко, *Конрад Фердінанд Мейєр*, с. 440.

²⁴ Т. Козырева, *Роман Горак: Іван Франко не дає покоя многим до сих пор*, День, 2011, 24 февраля, № 34 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/kultura/roman-gorak-ivan-franko-ne-daet-pokoja-mnogim-do-sih-por>.